

A parlagok természetvédelmi értéke és kezelése¹

Margóczy Katalin

Jobb-e a parlag, mint a szántó?

Mivel Magyarország Európa egyik legnagyobb mértékben felszántott országa, természetvédelmi és környezetvédelmi szempontból is nagyon hasznos, ha a szántók aránya csökken. A parlag vagy spontán, felhagyással keletkezik, vagy tudatosan szántó-gyep konverziót hajtanak végre, amit ma már bizonyos agrárkörnyezetvédelmi programok is támogatnak. Természetesen itt mindig jelentős tényező a gazdasági megfontolás, és a felszántottság csökkentésének legfontosabb feltétele a gazdasági szabályzók módosítása. A köztudatban az él, hogy a föld felhagyása, „elhanyagolása” negatív dolog, és sajnos a támogatási rendszer is arra ösztönöz, hogy a „földeket rendben tartsák”, azaz akkor is szántsák fel, ha nem akarnak benne semmit termeszteni.

A természetvédelmi érték fogalma sok ellentmondásra adhat okot. Nem is célszerű, ha megkülönböztetünk „természetvédelmi” és „emberi” érdeket, hiszen a természetvédelem is az ember érdekét szolgálja, csak hosszú távon. Kijelenthetjük általában, hogy a parlag értékesebb, mint a szántó „természetvédelmi” szempontból, hiszen lehetővé teszi természetközeli életközösségek kialakulását, mentesíti a területet a mezőgazdálkodással járó környezeti terhelésektől. Bizonyos szántóterületeknek azonban fontos természetvédelmi jelentősége van (pl. ritka gyomok lelőhelye, táplálkozási terület tűzoknak, darunak, stb.). Helyesebb, ha úgy fogalmazzunk, hogy ma, Magyarországon általában kedvező, ha szántókat felhagynak, illetve gyeppe alakítanak, tehát a parlagnak természeti értéke van.

Ilyen természeti érték lehet a parlagszukcesszió is, mint természetes folyamat, a parlagokon élő növények állatok és életközösségek biodiverzitása. Pl. Fertőrákos határában, a Szárhalmi erdőben évekig tartottunk ökológia terepgyakorlatot, és azok a hallgatók, akiknek egy parlag jutott, mindig sokkal több rovarot tudtak felvételezni, mint erdőben, vagy természetes gyepeken dolgozó társaik. A hegylábi felhagyott szőlők botanikai gazdagságát is sokan kimutatták már. Nem elhanyagolható, a parlagok már említett környezetvédelmi jelentősége mellett az sem, hogy a tájban szántók egy részének a felhagyása esetén a műveléssel járó emberi jelenlét és zavarás is sokkal kisebb lesz.

¹ Megjelent a következő kiadványban: Bartha S., Molnár Zs. (szerk.) (2008): A XI. MÉTA-TÚRA túravezető füzet. Kézirat, MTA ÖBKI, Vácrátót.

Lehet-e negatív hatása a parlagoknak természetvédelmi szempontból? Természetesen igen, pl. inváziós fajok propagulumforrása alakulhat ki rajtuk. A parlagfű csak néhány évig veszélyes, de a selyemkóró évtizedekig is, illetve nem tudjuk, hogy valaha csökken-e spontán a mennyisége, ha egyszer betelepült.

Parlagok kezelése, gyepesítési módszerek

Védett természeti területeken a szántók legnagyobb részét igyekeznek természetközeli élőhelyé alakítani. Általában valamilyen gyepesítést végeznek, de erdő és vizes élőhely kialakítása is előfordul. Korábbi szántók képesek spontán vizes élőhelyé és erdővé is alakulni. Az előbbire láttunk jó példát Tiszaalpár határában, ahol a vízszint növelése után a korábbi gyakran „belvizes” szántók 1-2 év alatt természetközeli mocsárrá alakultak. Az erdővé alakulásra számomra a legmeglepőbb példa a szalafői „Őserdő” (ma erdőrezervátum magterület) esete az Őrségben, ahol kimutatták, hogy a 20 század elején még bakhátas szántó volt a helyén! Itt fölmerül egy érdekes kérdés: meddig parlag a parlag? A szalafői „Őserdő” az egy parlag???

A természetvédelmi kezelők általában kiterjedt természetközeli területek, főleg gyepes, puszták zárványszántóin többféle gyepesítési módszert alkalmaznak, az alábbiakban ezeket tekintem át.

Spontán felhagyás

Előnye, hogy olcsó, de a kezelése (tisztító kaszálás) már pénzbe kerül, kezelés nélkül pedig nemkívánatos fajforrássá is alakulhat. Másik jelentős előnye, hogy a betelepülés a közösség szerveződése természetesebb úton halad. A közelmúltban egy botanikai konferencián Sipos Ferenc, a KNP természetvédelmi szakembere mondta el azt a gondolatát, hogy lehetséges, hogy a spontán parlagszukcesszió során betelepülő gyomok, zavarástűrő fajok szükségesek ahhoz, hogy a területre vonzzák, és eltartsák a későbbi természetközeli életközösség több fontos tagját, pl. beporzókat, magterjesztőket, lebontókat, mikorrhizákat stb. Itt szeretném megemlíteni Bellon Tibor néprajztudós felvetését is, miszerint értelmetlen „ősgyep”-ről beszélni, hiszen a hagyományos, vegyszer és nagy gép nélküli gazdálkodás idején az volt a jellemző, hogy a táj szántók, gyepes és különböző korú parlagok mozaikjából állt, és ezek a művelés és ugaroltatás során folyton változtatták a helyüket. A mai felfogás szerint a természetes életközösségek is regenerálódó foltok mozaikjából állnak (vö.: Watt, 1947; és Pickett, 1992).

Lucerna vetése

Az egyik legkedveltebb gyakorlat. Gazdasági előnye kétségtelen, mivel érdemes kaszálni utána, ráadásul a terület folyamatosan „jól néz ki”, ápolt benyomást kelt. A lucerna azonban nitrogénkötő pillangós növény, így a frissen felhagyott,

mútrágya maradványokat bőven tartalmazó föld még sokáig nitrogénkedvelő gyomok elterjedésének kedvez. 2007-ben vizsgáltunk meg a Kardoskúti pusztán azonos korú lucerna vetéseket és spontán regenerálódó gyepeket, és az utóbbiakat egyértelműen hasonlóbbnak láttuk a referencia gyepekhez. Például egy több, mint 8 éves lucernásban még alig voltak természetes-gyepi fajok, míg a hasonló korú parlagok már majdnem természetes gyep benyomását keltették.

Fűmag vetése

Logikusnak tűnik, hogy ha gyepet akarunk, fűmagot kell vetni. Azonban ritkán lehet megfelelő fajösszetételű magkeveréket találni. A természetők inkább a nyugat európai pázsit és golfpálya, esetleg a takarmánygyep telepítési igényű fizetőképes keresletet igyekeznek kielégíteni, ezeknek a keverékeknek a fajösszetétele viszont nem hasonlít a hazai természetközeli gyepekére. Többször találkoztam olyan gyepesítéssel, ahol olyan fűmagkeveréket használtak, amit éppen lehetett kapni a kereskedelemben. Így alakítottak ki szinte monodomináns angolperjéseket, francia perjéseket, sőt az egyik nemzeti parki területen a gyepesített területen az *Agropyron elongatum* (vagyis az „energiafű”, ami többek szerint potenciális inváziós faj) volt a domináns faj, bár a természetvédelmi kezelő nem tudta, hogy azt is tartalmazott a vásárolt fűmag...

Molnár Attila (HNP) számolt be arról, hogy egy nehezen megszerzett kevéske barázdált csenkesz mag elvetése után az 1.7 ha-on termett mag 50 ha bevetésére volt elegendő, tehát nem reménytelen az ilyen egyszerű fűmag termelés. Ha azonban sikerül is potenciális gyeptársulás domináns fajtát elvetni, akkor sem biztos, hogy hamarabb érjük el a kívánt fajgazdag, természetközeli állapotot, mint a spontán betelepülésnél.

Ugyancsak nagyon jó ötletnek tűnik természetes gyepen fűmagot „aratni” és azt elvetni. Tudomásom szerint a KNP-ban kísérleteztek erre alkalmas kombájn kialakításával. Megjegyzem azonban, hogy az általam látott, így gyűjtött maggal bevetett terület nem sokban különbözött a spontán gyepesedőtől. Ezen nem is kell csodálkozni, hiszen egy természetes gyepben különböző időben érnek meg különböző méretű és alakú propagulumok, így képtelenség elegendő fajt így begyűjteni és elvetni.

Tanulságok, feladatok

Megállapíthatjuk, hogy a parlagok lehetnek értékes területek, a parlagszukcesszió, mint természetes folyamat is jelentős természeti értéknek tekinthető, a természetközeli élőhelydinamika része. Menetéről, stádiumairól, ideális kezeléséről azonban alig lehet valamit általánosságban elmondani, hiszen

függ a terület adottságaitól, az időzítéstől, az időjárástól, a zavarásoktól, a kezelésektől, stb. Az előbbieken említett példáim is főleg anekdotikusak voltak, nagyon kevés a tudományos igényű, kutatáson alapuló vizsgálati eredmény, bár az országban rengeteg spontán és szándékosan elindított parlagszükségzés folyik. Az egzakt vizsgálatok nehézségét egy történettel szeretném illusztrálni. Ebben az évben a KMNP felkérésére gyepesítési kísérleteket vizsgáltunk meg. Kaptam egy csodálatos kimutatást, ahol térinformatikai adatbázisban benne volt az összes gyeptelepítés, időponttal, módszerrel, és elég nagy volt a választék a KMNP területén. Boldogan kiválasztottam azokat a parcellákat, amiket érdemes volt összehasonlítani, és felvételezésük belefért az időbe. A terület nagy tapasztalatú és igen lelkiismeretes természetvédelmi őr, Kotymán László véleményét kérdeztem meg a választásomról. Először jót mosolygott, aztán közölte, hogy mégsem olyan rózsás a helyzet, mert azóta ezeket a területeket kezelték, legeltették, kaszálták, mikor mire volt szükség és lehetőség, vagyis így a potenciális hatótényezőim igencsak megnövekedtek, mondhatni lehetetlenné vált a korrekt, általánosítható eredményt hozó vizsgálat.... Ennek ellenére fontosnak tartom, hogy minél több adatot gyűjtsünk a természetvédők által megvalósított „kísérletekről”, még akkor is, ha nem éppen tudományos igényű megtervezett kísérletekről van szó.